

ARKTIS OCH MÄNNISKAN

NORDISKAMUSEET.SE

**NORDISKA
MUSEET**
DJURGÅRDEN

Vad är Arktis och vilka områden räknas till Arktis?

Du kan också läsa om hur människor förhållit sig till dess is och kyla.

VISSTE DU ATT

- Ordet Arktis kommer från grekiska a'rkto som betyder björn. Arktis finns under stjärnbilderna Lilla och Stora björn, även kallad Karlavagnen.
- Det bor 4 miljoner människor i Arktis.
- Grönland är världens största ö – lika stor som Frankrike, Spanien, Tyskland, Italien, Storbritannien, Grekland, Belgien och Danmark tillsammans. Trots det har ön bara ca 56 000 invånare.
- Det finns ett 40-tal urfolk i Arktis. Några exempel är inuiter, samer, yupiks, eventer, athabascans, gwitchins, tjuktjer och dolgans.
- Från mars till september är det ständigt dag på Nordpolen. Därefter blir det en 32 timmar lång soluppgång och sex veckors skymning. Sedan är det ständigt natt i tre månader som avlutas med sex veckors gryning och 32 timmar soluppgång.

VAD ÄR ARKTIS?

Arktis sträcker sig över stora delar av det norra halvklotet. Vintertid är området kallt och mörkt under flera månader. Den korta sommaren präglas istället av långa ljusa nätter. Här finns allt från mäktiga fjälltrakter till tundra och frusna isvidder.

Människor har bott i Arktis sedan 19 000 till 7 000 år tillbaka med en markant ökning under de senaste 2000 åren. Människor har flyttat norr allteftersom att isen dragit sig tillbaka efter senaste istiden.

Förändringar i klimatet har alltså historiskt sett bidragit till att vi kan leva i dessa trakter.

Det Arktiska rådet, har beslutat att inte avgränsa Arktis allt för definitivt. Istället varierar gränsen mot syd kring den 60:e nordliga breddgraden och polcirkeln. Från det nordliga Longyearbyen på Svalbard till platser längre söderut, som Arjeplog i Sverige eller Reykjavik på Island.

SVALBARDS ENDA VÄXTHUS.

Foto: Karolina Kristensson / Nordiska museet.

Arktis kan se olika ut beroende på vilken definition som används. Exempelvis:

- Området norr om polcirkeln. Där solen inte går ner vid midsommar och inte går upp vid midvinter.
- Området ovanför trädgränsen.
- Områden där julitemperaturen inte överstiger 10 grader.

I de flesta definitioner av Arktis ingår länderna USA, Ryssland, Kanada, Sverige, Finland, Norge, Island, Grönland och Färöarna (Danmark).

ARKTISKA RÅDET

Idag ligger flera stater inom Arktis gränser och kampen om områdets resurser blir en allt viktigare fråga. Det arktiska rådet bildades 1996 i syfte att skydda den arktiska miljön samt det sociala, kulturella och ekonomiska välbefinnandet för befolkningarna. Det är en mellanstatlig institution där staterna USA, Ryssland, Kanada, Sverige, Finland, Island, Norge och Danmark med Grönland och Färöarna ingår. Utöver de staterna sitter sex organisationer i rådet som representerar arktiska ursprungsbefolkningar*.

Tvärsöver Arktis finns även områden definierade av sina ursprungsbefolkningar. Exempelvis Sápmi som spänner över Norge, Sverige, Finland och Ryssland. Sápmi är det område där samerna ursprungligen bott.

*URSPRUNGSBEFOLKNING

En benämning på folkgrupper som förekom, eller som härstammar från folk som har levt i ett område under lång tid innan andra folkgrupper grundade en stat inom samma område. De har ett eget språk, egen kultur och egna sedvänjor.

Nordpolen är den nordligaste punkten på jorden och finns mitt i norra ishavet. Över Nordpolen finns Polstjärnan, som aldrig går ned och knappt rör sig i relation till polen. Människor har navigerat efter stjärnan och Nordpolen i århundraden.

Foto: Camilla Andersen / Nordiska museet.

NORDPOLEN

Det finns inget land på Nordpolen, utan bara vatten oftast i frusen form. På Nordpolen finns heller ingen tidzon eftersom alla mätverktyg för detta möts här. Det finns mycket lite, om ens något liv. På botten av Ishavet, 4 079 meter ned har sedimentprover tagits och inget liv har hittats.

Isen rör sig ständigt och de som varit på Nordpolen måste hela tiden flytta sig för att hitta rätt. De som varit där beskriver ett helt vitt landskap utan ände. Oftast är det molnigt, men när solen skiner förvandlas allt till ett gnistrande islandskap.

Nordpolen har alltid varit ett kraftprov att ta sig till. Äventyrare, expeditioner för nya resvägar, nationers vilja att komma först, att äga, har ibland lett till framgång och ära, i många fall en kall och ensam död. Det första dokumenterade besöket gjordes 1909 av amerikanerna Robert Edwin Peary och Matthew Henson. Idag sker flera expeditioner till Nordpolen för att hitta resurser, för att mäta is och lära sig mera. Dessa sker oftast på stora isbrytare som svenska Oden.

KOPPARSTICK.

Med Knud Leems beskrivning över
"Finmarkens Lappar, deras tungomål,
levnadssätt och gamla avgudadyrkan".

RELIGION OCH VÄRLDSBILD

Människan har alltid haft ett behov av att förstå och förklara världen omkring sig. I myter, sagor och legender från Arktis spelar isen och kylan en stor roll. För människorna i Arktis har isen och kylan varit en ständigt närvarande urkraft att förhålla sig till. Den har varit något bortom människans kontroll. En högre makt som satt gränser för vad som varit möjligt eller inte.

Myter kan ge en bild av hur människor för länge sedan föreställde sig skapelsen och hur de förhöll sig till isen och kylan. Vissa historier erbjuder förklaringar till naturkatastrofer eller ovanliga väderfenomen medan andra tjänar som avskräckande exempel. Vinterstormen i mytens värld kan till exempel bli ett livsfarligt monster.

I nedanstående text, tagen från den poetiska Eddan, finns delar ur den fornnordiska skapelsemyten. Den poetiska Eddan innehåller dikter som man tror har sitt ursprung från Norge och Island på 800-1200-talet.

"I begynnelsen fanns ingenting. Varken himmel eller jord fanns. Inget gräs, inget hav, ingen sand. Ett oändligt gap bredde ut sig över allting. Det oändliga gapet Ginnungagap. Söder om Ginnungagap låg Muspelheim – eldlandet där jättarna härskade. Norr om Ginnungagap låg Nifelheim där ständig kyla och is rådde. Isen från Nifelheim välde ut i Ginnungagap och frös till is. Gnistorna från Muspelheim möte isen från Nifelheim och isen började smälta. Ur föreningen av eld och is skapades liv. Urtidsväsendet Ymer."

Kalevala är ett finskt nationalepos som bygger på gamla muntliga berättelser som sammanställdes på 1800-talet. Bakgrunden till nedanstående rader kan vara ett vulkanutbrott på 500-talet där sotpartiklar förmörkade himlen, temperaturen sjönk och det blev missväxt. Ur Kalevala, 49:e sången, 1-10:

"Solen lyser alltjämt icke,
milda månen skiner icke
över Väinöfolkets gårdar,
Kalevalas kulna moar;
säden frös på alla åkrar,
kräken kunde inte trivas,
det var hemskt för himlens fåglar,
sorgesamt för alla människor
då man ej såg solen lysa,
månens sken ej nånsin skönjdes"

- [illegible]